

HALADÓ HAGYOMÁNYAINK

Móra Ferenc parasztjai

I.

Móra Ferencet többször kérték fel, hogy tartson előadást a magyar parasztról. Beszélt is róla. Egyszer a Cobden Szövetségben, másszor a Közgazdasági Egyetemen, majd pedig a szegedi Rotary Clubban. Objektív s szubjektív oka volt annak, hogy enyiszer hallatta szavát e tárgyban.

Az objektív ok az volt, hogy a világháború után probléma lett a parasztból — jobban mondva igazi probléma lett belőle, mert pusztán probléma volt ő addig is. Igaz, hogy évszázadokon keresztül csak a törvények emlegették, „szigorú, kegyetlen, olykor véres törvények.” Mikor Pedig Tessedik Sámuel felvetette a kérdést, hogy mi a paraszt Magyarországon, és micsoda lehetne, „Sajnos, nem felelt neki senki azok közül, akik akkor a kezükben tartották a nemzet sorsát, hiszen a paraszt nem számított bele a nemzetbe, nem volt tagja a magyar Szent Királyságnak.” Aztán „a kilencvenes években merült fel a parasztkérdés, csak hogy ekkor még nem ennek hívták, hanem mezőgazdasági munkáskérdésnek, és erre a kérdésre szuronyokkal és golyókkal feleltek.” Ezt az igazivá nőtt problémát már nem lehetett megoldani a régen oly jól bevált eszközökkel — drákói rendszabályokkal, bűnös hallgatással, gyilkos fegyverekkel — szembe kellett nézni vele, de egy mód még mindig kínálkozott arra, hogy a teendőket elodázzák, s ehhez folyamodtak, „Nyugtalanító mélységeit ónművi és felületes politikai és irodalmi frázisokkal” takarták el. Egyfelől megítették a magyar parasztot a „teremtés koronájának, akinek nincs párja a világon,” másfelől megállapították, hogy „földheves, úrgyűlölő, együgyű, ravasz, önző és kultúrára nem nevelhető.” Megfontoltan terjesztették róla egymásnak ellentmondó — magasztaló és lesújtó — híreket, s ez a szándékosság nem kerülte el Móra figyelmét. A maga módján, csak úgy mellékesleg megjegyzi, hogy törtételekben és vezércikkekben ugyanazok borulnak le a magyar paraszt nagysága előtt, akik úri négy szemközti sárba rántják. Ezzel az odavetett megjegyzéssel sejteti, hogy egyazon érdek szülte mindkét megállapítást, — az évszázadok szentesítette rendhez való görcsös ragaszkodás — s ennek védelmében hangoztatják azt is, hogy isten a paraszt, s az az, hogy állat. A birókban ülők. Mások felé azt, hogy isten, maguk felé azt, hogy állat, s így másokat megtevesztve, magukat megnyugtattva továbbra is háborítatlanul szipolyozhatják, mert ha az előbbi az igaz, akkor nem szükséges, ha az utóbbi a helytálló, akkor nem érdemes változtatni a helyzeten. Mivel pedig a tapasztalat azt mutatja, hogy a parasztság helyzete tarthatatlan, becsületessége készítette írókat a szemfényvesztő játék leplezésére, Jövőre lehetetlen mulasztást követnek el azok, — írja — akik „meghagyták a magyar parasztot abban a testi-lelki elhagyatottságban, melyben 150 évvel ezelőtt találta Tessedik Sámuel.” Ez az a nyugtalanító mélység, melybe beletekinteni átalottak, mert köreibek zavarta volna, ha jobbra fordul a paraszt sors, s ezért inkább úgy tettek, mintha észre sem vették volna.

„Hazudnék, ha azt mondanám — olvassuk egyik előadásában — hogy egyik politikát olyannak tartom mint a másikat.” Igazában csak kétféle politikát ismert. A negyvennyolcast és a hatvanhetest. Azt a célszerű szegényemberek emlegették áhítva, ezt az államhatárolt gyakorolta szigorral. A negyvennyolcast sajátjának érezte, s átforrósodott sorokban tett hitet mellette: „ha eltagadnék valamit abból, amiben nevelkedtem, a sírjából is megátkozna az apám, akinek a koporsójába olyan imádságoskönyvet tettünk, amelyikben a gyerekkora óta őrzött Kossuth-bankó is benne volt.” A hatvanhetest idegennek tudja, s ha rátéved a tolla, gúnyt fröcsköl szét a papíron: „Korán kezdtük mink a kiegyezést nagyon, s azóta is mindig azt csináljuk.” Így állván a dolog, hasztalan fogadkozik akár számíttón, akár őszintén, hogy előadásába nem akar bekekeverni „semmit politikát.” A parasztkérdésben merőben politikusan foglalt állást. Negyvennyolc mellett — fényt derítve az urakat vádoló igazságra — s hatvanhét ellen — szétfosztatva az urakat felmentő hazugságot. Ez a politikai beállítottság óvta meg attól, hogy általánosítva a parasztról beszéljen. Tudta, hogy a parasztságról mint olyanról nem szólhat, mert az gazdagon rétegződött, s csupán a kisparasztság állapota kétségbeejti, tehát vele kell foglalkoznia, ... a kisparasztra szorítunk. Arra a kisparasztra, aki a mi vidékünkön célszerű szegény embőrnék nevez magát, s akinek a közmondása: varjúnak varjú a fia. Ami annyit jelent, hogy ő

megnyugszik Isten rendelkezésében, neki szegény ember volt az apja, nagyapja, minden ivadéka fölfelé, tehát természetes, hogy az lesz lefelé is. Nézelődésünkben tehát ki van zárva az urakkal egy tából cseresznyéző gazdag gazda, aki urat akar nevelni a fiúból, tehát középiskolába is bedja, ahol a gyerek megbukik földrajzból. Ugyan még öt másik tárgyból is...”

Szubjektív oka is volt annak, hogy többször nyilatkozott a parasztkérdésről. Kinőtt ugyan a parasztságból, de ki nem szakadt belőle; belső kényszer űzte, hogy szót emeljen ügyében. „Aki rám bízta ezt a mai feladatot — mondta — nem kívánnak tőlem többet, mint hogy egy kicsit elbeszélgessek a magyar parasztról... nem felülről nézve a témát, hanem benne állván, mint érdekelt fél, aki parasztnak született, s ha sorsa úgy hozta is, hogy most kultúrpalotát igazgat, szívében halálos holtáig megmarad parasztnak.” Nem alálában véve parasztnak, hanem kisparaszt-nak, mert ennek az életviszonyai közt énylődött már gyermekkorában, s keserű emlékek oly elevenek maradtak később is, hogy csak az ő szemével tudta nézni a világot.

II.

Ez az objektív s szubjektív ok készítette írónkat a paraszt újból meg újból való ábrázolására. E kettős kényszer alatt formálódtak ki művének legjellegzetesebb alakjai, a kisparasztok. „Felesek, harmadosok, kapások, kubikosok, napszám-ból élő kétkézi munkások. A parasztság negyedik rendje, Dózsa György népének egyenes folytatása. Az Úristen magyar dominiumában az égig nyurgult díszfák, a csenevész gyümölcsösök, az elszegényedett búzamezők mellett a gazdátlan, sűrű, apró, gyp.” Szólnia kellett róluk, mert sírásuk kiöntötte nyugalma szigetéről, s rászégezték becses szemüket: „Ne cifrázd, ne szépségsd: mondj el bennünket, olyanoknak, amilyenek vagyunk ebben az esztendőben.” Így vall Móra az objektív kényszerről. Érti a szubjektív kényszer hatalmát is. Az ágrólszakadnak rámeledő tekintetéből. „Közülünk való vagy, vértünk vagy, a mieresztésünk vagy: beszélj rólunk azoknak, akik közé küldtünk.”

Az ábrázolás minden eszevónása igazolja a tételt: a kisparaszt abban a testi-lelki elhagyatottságban leledzik, amelyben volt mintegy másfél századdal azelőtt. E jobbágyok — írja — arról, hogy Kossuth Lajos felszabadította a jobbágyot, nem tudnak semmit. „De én sem tudom, hogy csakugyan föl vannak-e szabadítva” — fűzi hozzá. Ennél tallalóbban nem jellemezhetne volna helyzetüket. A szavak gonosz játéka — e jobbágyok nem tudják, hogy a jobbágyot már régen felszabadították — szomorít rá a valóságra. A jobbágyságot ugyan eltörölték, de a jobbágyok itt maradtak, mert a feudalizmus csak névleg szűnt meg, de tényleg él. A kisparaszt életszintje minden viszonylatban jobbágyi életszint.

Akár Földnélküliek, akár Földhözragadtak, Jánosok ők, „nincsen családfájuk, és ha volna, akkor kapanyelet csinálnának belőle, hogy ne kelljen azt is pénzen venni.” Megint a szavak fanyar játékával utal szerzőnk arra az elveszejtő nyomorra, melyben fulladoznak.

A Földnélküliek csöszködnek, napszám-ba járnak, vagy kubikolnak. A csősz finyás hírében áll, mert úgy válogat a dohányban, mint a tyúk a kendermagban. Már „úgy, hogy hol krumplicevelet szíj, hol salátát, hol meg feketemadálylevelet, de egyikben sem tud megállapodni.” „Most már igen — mondja komolyan, s nagy erőlködéssel igyekszik füstre hozni a makrát. S mikor már túl van a nehezen, és kezd szivárogni a pipából valami fanyar kék pára, elégedetten magyarázza: — Ezt már passzió szívni, mert ez fán termett. Meggyfafelevél.” Az őseket ásó napszám-osok nem győzték a fejüket csóválni, mikor minden halott mellett, kazlakban találták a csirke-meg a son-kacsontot. „Ez mind úri nép lehetett, ha még az aszonny is hússal ölette. Mink csak fenével öletjük még vasárnap is.” Antal kubikos egy hún sírból való füstös, kormos cserépbögrét hordozgatott a tartsínyájában, s meg-megszagolta időnként, mert úgy tetszett neki, mintha kolbász illata csapódott volna belőle az orrába. S hogy kényért adója, a múzeum igazgatója csak nem érzett rajta semmit, így magyarázkodott: „Mert mind kiszagoltatták belőle a népek a jószagot... a többi kubikosok. Hallja-e, úgy szagoltatták tegnap egész nap, mint a kutya a kásás bográcsot. De tudja, nem tilthattam el őket tőle, mert mostanában nem igen dűskálkódnak ilyen szép szagokban.” Mihály megcsérette kezét, amikor a felesége szült, mert „ú az apa. Ű bánt el a gyerekekkel, mög az aszonnyal.” Bába ugyan van a környéken, „de nem gyün ki három pöngön alul. Így osztán a szőgényőbbik embör maga tősi mög a szolgálatot az asz-szony körül.” Dohány helyett meggyfafelevél szívni, színét sem látni a húsnak, a kolbásznak a szagával érni be, a bába dolgát a férjnek vállalni magára — maguk ezek a tények is nyomasztók, még-sokkal inkább az a sajátos magatartás, melyet a nyomor vált ki. Teheletlenné bénultak a szorításában, s hogy elviselhetessék, — incselkedőn fölébe kerekedve vagy fásultan igájába görbedve — természetesen veszik, de ebből éppen hogy természetellenes volta derül ki. Mert ugyan mit ér az élet, ha már az is

gyönyörűség, hogy meggyfafelel füstölög a pipánkban; ha már az is elálmélkodtató, hogy hússal is lehet etetni az asszonyt; ha már az is gazdagság, hogy jóllakatjuk a népeket a kolbász szagával; ha már azt is rendjénvalónak látjuk, hogy a szegényember bábkodjék asszonya körül, mikor az szül. Valahogy fonákjára fordulnak szájakban a szavak. Nagyon nyugtatók. — s ez bennük a nagyon nyugtalanító. Enyire csak azok törődnek bele a sorsukba, akik már annyira elfásultak, hogy minden mindegy nekik.

Némelyek földhöz jutnak. Éhesek rá nagyon. Még hetedik öregapjuktól örökölték ezt az éhséget, akit „talán a Dózsa György idejében vertek agyon, mint földigénylőt.“ Kövessük az egyik szerencsefia életútját. Dózsa Györgyről mit sem hallott, a hetedik öregapjáról sem, s így arra nem is gondolt, hogy fel is lehetne lázadni. Tudta, „hogy mindennek úgy kell lenni, ahogy van.“ Álmolni sem mert volna, hogy valaha földje lesz, de vágyott rá csillapíthatatlanul. Mikor elvitték ölni, s a lenygel fenyéren hason fekve várta a halált, „belemarkolt a felürt földbe, szétmorzsolta, a szagát beszívta, a nyelve hegyére vette, és hátraszólt a tisztjének: hadnagy úr, ez ám a föld!“ De azt már nem tette hozzá, hogy „hej, ha nekem ilyen volna!“ Pedig egy kis pálinka is tüzelt benne, „de még attól sem gondolt olyan bolondságot, hogy neki tulajdon földje legyen“ egyszer. Mégis lett. A „bírtokreform“ törvény révén. Mikor kidobolák falujában a földosztást, fölment iratni a községházára. Két holdat igényelt. Helybenhagyta a jegyző úr is, meg a városból való bíró úr is, „de a környékbeli uraságok és ott toporogtak, azok elkezdtek morgolódni. A többieknek egy hold is elég volt, minek kellene neki kettő?“ Alig tudta elmotyogni, hogy kilenc száját akarna ő abból jóllakolni. A jegyző pártfogolta kérését, mert mindíg derék ember volt, a „komenistákhoz“ se állt be, s így a bíró neki ítélte a két holdat. „Igaz, hogy a földcskenék egyik sarka csak tocsogós csinesés volt, ahol csak póca termett, aztán egy kis vakszik is holttetemkedett rajta, amibe nem lehet mást vetni, csak bukfencet“, de a gazdának „hét nemzedék elfénytelenedett szemének a ragyogása tért vissza a tekintetébe, mikor körülhordozta a maga földjén.“ A szántással már elkéselt, mikor átvette az impériumot; különben sem volt se igája, se vetőmagja, semmije. Kapott a földre interest pénzt, ebből beduggatott egy kis krumplit, babot, paprikát, paradicsomot, mit, Péter-Pálkor aztán fogta a kapát, s elindult részt keresni, mint azelőtt. A saját dominumán az asszony is elpiszmog a gyerekekkel. „Kell-e munkás, uram?“ — köszöntött be az első uradalomba. „Az volt a válasz, hogy munkás igen, de aki maga is gazda, az csak menjen a maga földjére. Ez az uraság parancsa, így adta ki még az ősszel a földosztáskor.“ Máshol meg ezzel fizették ki. „Hja, kend az a híres? Kendnek kellett két hold föld? No, hát menjen kend a dolgára, és ne vegye el a keresetét a szegény embertől.“ Nyáron rész nélkül maradt, az őszön sem kellett se kukoricatörőnek, se cirokvágónak, se répaszedőnek. Gondolkozhatott rajta, hogy ugyan mit is eszik majd a télen kilencedmagával? Beállta, hogy nagyot vétett. Nem tudta ugyan, hogy mi ellen, mert hiszen törvény adta neki a földet, de mégiscsak így kell lenni. Jóvá is akarta tenni a bűnét. Bejelentette a jegyzőnek, hogy vissza akarja adni a birtokot. Csak most az egyszer szabadítsák meg az urak a földtől. „De minden okvetlen, mert ő máskép kénytelen lesz agyonverni az egész családját, és kilencedmagával beletemkezni a földbe, hogy egy kis hasznót lásson belőle.“

Volt, aki úgy elégtette ki a földéhségét, hogy bérbevevett pár holdat a városból. Rajtaveszett az is. Szép, fehér homok volt. Termett is benne, ha más nem, hát kigyógyisz, gyujtoványfű meg gilicetüsök, aminek a tüskéjével Krisztust koronázták. A rozs soványolta a fehér homokot, a kukorica is lemaradt benne. „Hanem azért János nem panaszkodott, mert mi jusson panaszkodna az, akinek úgy fölvitte az Isten a dolgát, hogy a maga szegénye lehet?“ A bér holdanként három mázsa volt egy évre, harapdálta a jövedelmet az adó is, meg a gyerek is. Tudta a gazda, hogy hasztalan panaszkodnék a városnak, hát dolgozott egész háznépével látásiól-vakulásig. Könnyíteni akart a során mindenképen. Szemet vetett a szomszéd bérletére. Az is homok volt, de barna homok, nem olyan istenverte, mint a fehér. Igaz, hogy meg volt terhelve 1300 pengővel, s a szomszédnak a kaucióját is ki kellett fizetni, hogy bejuthasson iskolaszolgának a városba — mit tehetett, vállalta, ha már úgy bele-szerelmesedett abba, a barna homokba. Mert kiszámította, hogy háromszor többet ér az övénél. Akkor esett le az álla, amikor a város nem írta át a nevére. Míg a bérlet nincs kifizetve, nincs átírás. Fizetett a teherre valamennyit az első évben, ugyanannyi futott rá a másodikban is, a harmadikban azonban már csak a felle, a negyedikben pedig semmi. Közben nőttek a saját terhei is. Az ötödik esztendőben felelősségre vonta a város. Legegett a tanya? Két éve beteg az asszony? Erről a város nem tehet. Fizetni kell, s ha nincs miből, nem marad más hátra, mint a kilakoltatás. Azt mondta, érti, hogy ennek így kell lenni, pedig nem értette. „Hogy őt kivethessék a

barna homokbulla, amit öt esztendeje öntöz a maga verejtékével, meg a családjával? A leégett házbul, amit újra gyúrt, mint fecske a leverit fészki? — A város pedig megtette az előkészületeket a fészekveréshez. Kiszállt a végrehajtó, kétfő számú rendőr a védelmére, a városi tisztii ügyész ég egyik embere, s egy közigazgatási funkcionárius, aki „átveszi a kiüritendő területet, s hogy a zselér vissza ne térhessen, ami a közlekedésként köznevelés tárgyává tenné, levéteti és bizottságba helyeztetii az ajtót és az ablakokat.“ „Bénaútön érkeztek a hatalom képviselői, s megjelent egy városi fogat is egy kocsisal és két ar-a termett férfiúval, aki a celleculák, majd fölrajka a kocsiira.“ Tanácskozásba kezdtek az illetékesek, s abban maradak, hogy a méhrákos aszonyt s a gye ekeket mégsem tehelük ki, mert nincs hova tenni. Elvittek tizenöt mázsa terményt, azzal, hogy egy évig nem köve elnek tőlük semmit, addig majd csak összeszedik magukat. A rendcsinálás — csupa dologi kiadás — körülbelül száz pengőbe került. Ennyivel szaporodott a végrehajtót adóssága. „Gondoljátok, hogy jövő ilyenkorig azt is kinyögi a többvel?“ — kérdi az író az urakat. „Dehogy. A többit se az isten adia“ — ez a feleletük.

Gazdaságilag földnélküli János és földhözragadt János egyaránt a jobbágyi színvonalon vannak. Oly mérvű a függőségük a föld uraitól, hogy mocanni sem tudnak. Teljesen ki vannak szolgáltatva nekik. A földnélküliek azért, mert nincs földjük, s éhbéren tengődnek családostól; a földhözragadtak azért, mert van földjük, de azoknak ezeregy módjuk van rá, hogy a közűjük toladokait kiéssék. A kép művészi erejével döbentti rá az író olvasót a történelmi igazságra. A földös ó bizottságnál ott „toporogtak“ és „morgolódtak“ a környékbeli uraságok is. Toporgásuk és morgolódásuk jelzi, hogy ők bizony fitymülnek a törvényre, ha az séri az érdekeiket, s jaj annak az elvetemedetnek, aki a törvény erejében bizakodva merészel just formálni két holdra, mikor a többi beérte eggyel. Vesztere esküsznek a szentség öröknek, mert lázadást szimatolnak vakmerőségében, s a legnagyobb emberelenséggel szorítják a hurokát a torka körül. Hogy a legrosszabb dárabot hasították ki neki a birókukból, hogy kölcsönpenzből duggat le miegymást, hogy a terméskből nem csilapíthatja kilenc száznak az éhségét — ezek elhanyagolható semmiségek a szemükben. Bünszövetkezetük könnyen győzedelmeskedik fölötté. Nem fogadják a szolgáltatukba, s ezért még csak meg sem róhatók, mert hiszen joguk van ahhoz, hogy megválogassák a munkásaikat. Ők megmaradtak gáncs nélküli lovagoknak, de annak egy életre elment a kedve attól, hogy a maga gazdája legyen. Legtöbbször azonban arra sincs szükség; hogy megkerüljék a törvényt, mert aki adósok, azt végrehajtják, kilakoltatják a bérletből, s még legyen hálás, ha nem üzik ki családostól kis viskójából, hanem terménye fe'et lefoglalva egy évi tü etmi időt adnak, hozzáírva tartozásaihoz az eljárás költségei is. Tudják, hogy áldozaruk rövidesen összeroppan a ráórt terhek súlya alatt — de hát: ami törvény, az törvény. Ki a felelős ezért? A rendszer — válaszol valaki a hivatalos személyiségek közül az író kérdésére. „Igen, a misztikus, a megfoghatatlan, a torkonragadhatatlan, a legyőzhetetlen Rendszer, a ködből való rettenetes köszikla.“ Valóban a rendszer köti gúzsba a kisparasztot. A hatalom, a nagybirtok és nagyipar urainak kezében van az állampépezet minden egyes kereke az ő szándékuk szerint forog. Ezek közt öröldik, s öröldik fel a kisparasztság.

Az a nyomor, melyre elnyomói kárhoztatták, s melyből kivergődni gyöngének bizonyult politikailag is megbénította.

Tudja, hogy boldogulásának az urak az átka, mégsem szervezkedik ellenük, mert könyörtelenségükkel a lelkébe edzették azt a hitet, hogy velük szemben hiábavaló minden próbálkozás. Jellepi erővel fejezi ki ezt az a rövid anekdó, melyet az alkaptányról meg a favágóról mond el írónk. Ablakból nézte az alkaptány úr, hogy az öreg favágó mily sokáig kintödik a városháza udvarán a fagyos földön valami nagy tuskóval. Rászólt, mit lopja a napot? „Nem lopom én, tekintetes uram — törügette verejtékét a ködmőne újjával a rongyos ember. Hiszen tudom én, hogy ezen a világon a paraszté a dollog.“ Csakis, — nevetett az alkaptány. De csak ezen a világon. A másvilágon már tik lesztek az urak. Mink, ugy-e? — melegedett föl a ködmön alatt dobogó emberszív. Örült, hogy a kapitány úr úri ember létére úgy megerősíti a eze-gény embert a hitiben. „Hát persze — bólogatott az úri ember. — A másvilágon én dolgozok, nem te. Te csak ülsz a kádban a forró szurokban, és nézed, hogy én hogyan rakom alád a tüzet“. Mindig vicssorgó ábrázattal fordulnak az urak a rongyosok felé. Az egyik magyar, a hún ösök ásása közben egy koponyára találva így kiált fel: „Ez úr lehetett, mert még most is nagyon mérgesen néz.“ Mib tehetett a kisparaszt? Védekező állást foglalt el. Meessze elkerülte az úrfélet, félelemmel viszolyogva készült a találkozásra, ha mindenképen szót kellett értenie vele, s gyanakvással, hitetlenül fogadta azt amit mondott. Ha az öreg Móra Márton foltozószücsöt a községházára hívták, bár sohasem volt összeütközése semmiféle

törvénnyel, „akkor azt már egy héttel előbb megtudtuk a viselkedéséből. A mindig nótás, neveit ember akkor szólan let, rosszkedvűen jött-ment, és mindig ráhagott a macska farkára — egyszóval, ha úriember lett volna, akkor úgy mondanám, hogy ideges volt”. Mityók aranyfibulát talált, s fölciflírtta vele a tarisznyáját. Városban jártaiban szemet szűrt az ékesség egy éksze észnek. Az magához inette az atyafit, hogy közelebről szemügyre vehesse a csatot. Még az esze se váltott a rénlétől Mityóknak, „mert ha váltana, akkor elszaladna tarisznyásól”. Így azonban be engedi magát húzatni a boltba, s túri, hogy az úriember lefeszegesse a csatot a tarisznyájáról. Nézegeti, s kéri Mityókat, hogy hagyja ott nála azt az izét egy héig, addig frást is ad neki. „Adhat, ha akar — mondja Mityók kellelennül, mert a ba átságos hangra ugyan felenged a dermedtsége, de eszébe jut az is, hogy az frások baji szoktak csinálni. De hát nem teit ő semmi rosszat — nyugtatja magát, és míg az frás készül, körülnéz a boltban, s észreveszi, hogy olyan bolt az, ahol az aranyat adják, veszik. Nem járt ő soha ilyen helyen, s nem is jön ide többet, az Isten sülyessze el, csak még egyszer kiszabadulhasson innen.” Bátor fia őt a boltos, hogy ne féljen semmitől, s kezébe nyomja az frást. „Mityóknak éppen csak ez a bátorítás kellett, hogy egészen megkeveredjen. Mért mondhatta neki az az úriember, hogy ne féljen? Valami gyanúba fogták? Hiszen nem mondja, van úgy, hogy a város fűvére ereszti legelni a tehnet, de csak olyankor, mikor az Úr'sennél egyéb nem látja, s azt is minden esztendőben meggyónja a tisztelendő úrnak... A csat körül lehet valami hiba. De abban ő nem hibás. Ő be tudja bizonyítani, kinek a kú jában találta.” „Úgy ért haza Mityók, mint akit rossz lelkek kegetnek, s egy álló héig minden éjszaka olyan nyögéssel volt álmában, hogy az aszonymnak kellett felrángatni. — Mögint azzal álmodott kend?” Kutyahitű Döncő a múzeum szolgálatába szegődött napzasmóként. Társai is, ő is tamáskodtak az igazgató szavában. Csak félre akarja vezetni őket, mikor azt mondja, hogy nem arany után kutat a földben, hanem az ösök iránt ő deklódik. „Úrnak néznek, ennél fogva elvből nem hisznek nekem.” S. hogy higgyenek, kijelentette, ha ki valami aranyat találma, az az övé lehet, neki nincs szüksége rá. Kutyahitű Döncő valami öklömnnyí ércre bukkant, s biztosra vette, hogy az arany. Nagy gondban van miatta. Mi lesz most? Megarthatja-e magának vagy nem? Óvatosan puhatolódzik a főnöknel: „Csak azt az egyet mondja mög, hogy g'lt-e még, amit ígért? Csak azt szeretnék tudni... Tízönkét embör hallotta, mög az élő Isten.” Mit mondhatott az, ha már így a sarokba szorították? Erre a kutyahitű Döncő előmutatta a kincsét. Nem arany volt, hanem chalcopyrit. Hasztalan bizonygatta ezt az igazgató. „Egy szó se igaz belüle — vette fel Döncő a harcot.” „Hanem az az igaz, hogy maga is csak olyan úr, mint a többi, és mög rikári csalni a szögényi népet.” Nem is ad a be a derekát mindaddig, míg a kisteleki „hiteles zsidó” ki nem ábrádtította a bolondériájából, nem adván egy huncut garast sem a felkinálí porlékért.

Igy alakult a kisparasztoknak az urakhoz való viszonya, s ebből érthető, hogy Dózsa György egyes leszármazottainak képviselőválasztási joga vajmi kevésé zavarta Werbőczy utódainak a tervelt. Jól eszükbevésték az ágrólszakadtak, hogy valahányszor a hatalmasok ellen fordították a jog fegyverét, ezzel sajátmagukon ütöttek sebet; ha pedig az ő kívánságuk szerint forgatták, nem esett semmi bánlódásuk. Egy fiatal legényke így meséli el, mint is „szavalt” az apja. „Nagy szívességgel fogadták, mikor fölment szavazatot tenni, és megkérdezték öle, hogy hál maga öregem, kire szavaz? Hál csak a legjobb emberre írják be, azt mondta az atyus, osztán el is találta, hogy kire kell a szavazatot tenni, mert azt mondták neki, hogy maga öreg, derék ember, s még szivart is adtak neki.” Egy hosszú köhögős atyafinak egészen más tapasztalatai voltak. — „No, nekem nem adtak — szólt meg, ahogy kifutakolta magát. — Nekem azt mondták, hogy kit karodjak, még szépen vagyok. — Igen, mert te azt mondtad, hogy a denaurakát írják be — mondta a Tündér Ilonás zipkájú.” Ebből kiki megérti, hogy s mint szóljon, ha majd neki kell nyilatkozna. Megértik, s azt is megértik, hogy a képviselőválasztás nem az ő ügyük, hanem az urak komédiája. Nem is érdekli őket. „Némely részük nem is hallotta még, hogy már megint köveiválasztás lesz. Mernék fogadni, hogy ha kénynépróvalasztás lenne, sokkal könnyebben kimenne a szemükből az álom. Meri kényne minden háznak van, még az ő sárgunyhójuknak is, de mi közük önekik az országházához?” Semmi. Ki lesz a követ? „Hát akit az urak akarnak, vonnak vállat.” „Egy öregebb gazdát megkérdeztem, halotta-e már, hogy ki lesz most a köve? — Hallotta a ménkű. — Hát eddig ki volt a maguk köve? — Tudja a ménkű. — De csak látta valamikor őt esztendő aiti? — Látta a ménkű.”

Vannak olyanok is, akik korteskednek, emlékül, hogy tudnák, melyik párt küldte a jelöltjüket. „Melyik párnak ez embe-e maga?” — szólít meg egy kortest az fró. „En? Izé... hogy is csak... nézze, mán megint elfelejtetem. Merre vagyt mán, no,

fene beléd! — tapogat a feslett fenekű belső zsebben. Előkerül az iv. Lebetűz róla egy nevet. — De hát milyen párti az az úr? — Mindegy a, kérem, nagyon fáin ember.“ Fáin ember — ez azt jelenti, hogy egy pengőt fizet a megbízottjának egy aláírásért. Kiszólt egy napszámos a gödörből. „Tegnapelőtt másik úrra mondta kend, hogy nagyon fáin ember.“ „Hát az is az vót — bólogat a kortes — de az csak nyolcvan fillért reszkérozott egy aláírásért.“ S ha mindegy, hogy ki fut be, mégcsak követ sem vethetünk rá, amiért sűrűn cserélgazdát, mindig ahhoz szegődve, aki bőkezűbben jutalmazza a fáradozását. Mert szolgálat, az uraknak tett szolgálat az aláírásgyűjtés, úgy kell tekinteni, s nem szabad holmi elvűség szempontjából latolgatni. Neki van egy kicsit hevílve a kortes, de — a leheletén érezni — nem annyira a lelkesedéstől, mint inkább a szíverősi őtől. Hallgadják a tüzeskedését a napszámosok, s amint tovább áll, megvetően böki utána: „Ez mindig ilyen nagy hazafi vót.“ Nem mintha azt nehezményeznék, hogy eladta magát, hanem azért, mert tudja róla, hogy korhely. Mivel pedig kortesnek rendszerint azok csaptak fel, akik a házuakat, földjüket már elkorhelyeskedték, s ezért „karolták fel“ a hazát, a hazafiság szavunk ezen a tájon jelentésváltozást szenvedett. „Aki nagy hazafi, az részeges, káromkodós, munkakerülő, garázda ember. De éppen azért mindenfelé tudja a járást, ráérő ideje is van, a cifra beszédhez is ért, ennél fogva ő a legkantárosabb legény az ige hirdetésre.“ Arra figyelmeztet ez a jelentésváltozás, hogy mezítelbasainknak nem hazája ez a föld, akiknek meg hazájuk, „részeges, káromkodós, munkakerülő, garázda“ emberek.

Persze, akik aláírnak a korteseknek, azoknak a fejében sem motoszkál az elvűség gondolata. Valamelyik úrnak tesznek vele szolgálatot, s el is várják érte az illő jutalmat. Érzik, hogy most rájuk vannak szorulva az urak, s ezért a szavazati jogot a maguk nyelvén pártfogolási jognak nevezik. Furcsa kifejezés, sokat sejtető, írónk el is gondolkodik rajta. „Országunk nagyurait, érezték-e, micsoda kevélysége van ebben az ezeresztendő megáláztatásnak? Hogy ezek a halljakenek, ezek a fűszál-emberek kezdenek rájönni arra, hogy ti vagytok a kéregetők s ők a pártfogók? Hátha egyszer az eszük is azt mondja nekik, amit most az ösztönük!“ Fizetség jár a pártfogolásért, s a legszíveszomorítóbb talán, hogy a népek úgy gondolják, rendjénvaló ez így, s még csak fel se dereng bennük, hogy galádul rá vannak szedve: bagóért vesztgették el az önmaguk fölött való rendelkezés jogát. Vannak olyan vidékek is, ahol még csak nem is fizetnek a szavazatért, mindössze a csárdában lehet inni ingyen. „De ebben is huncutság volt... Úgy, hogy az ilyen palétát vasárnapi köllene tenni, nem hétköznapra, mikor rendes embernek nincs ráérő ideje. Ez csak a csárdásnak jó, mert a sok pénzt is zsebre vágja, meg a bora is megmarad. A szegény embert mindenből kisémmizik...“ Ezt némi keserűséggel mondja Illés. „Nagyon fáj neki, hogy az egy pohár bortól elütők. Arra még nem jött rá, hogy az ételtől is ilyenkor semmizik ki.“ De az ország legtöbb részén már megokosodtak a magyarok, s megkérik az árát a szolgálatnak. Hogy mi az ára? Hát a körülményekhez képest. Általában könnyen „kiegyesünek“. Egy kiló sóért meg egy liter petróleumért. Néme-lyek magasabb taksát, állapítanak meg. Valaki „harminc pengőt kapott a szavazataért, mert nagyon rátartó ember az, csizmadiamesierséget is tud, de nem uzoválja, mert nem vesz már új csizmat senki. Hát elég az hozzá, hogy harminc pengőt kapott, de a választás után muszáj volt neki visszafizetni, mert másképp tán még be is csukták volna.“ A puszta boltos okult is a példájából. A nagynénjének az utolsó órája közelgett, s rászakadt volna a temetés gondja. Történetesen kortesjárás volt akkor, s hamarosan létrejött az egyezés. A boltos arra a pesti Becegre vagy Pecegre vagy mi a csudára adja a voksát, s kap érte egy koporsót. „De a koporsót, azt hiszem — mondja felesége — csak mégse szedik ki a föld alul, akármilyen huncut ez a világi nép.“ Koporsóval fizetik ki a kisparaszt szavazatát, akkora koporsóval, „melybe belefér az egész magyar élet!“.

Meghűnyászkodás, fásultság mindenütt. Csak Döncőnek, a kutyahitűnek van ereje ahhoz, hogy úrrá legyen ezen az ájultságon, meg a hosszú, köhögős napszámosnak, aki a „dematrákára“ szavazott. A kikúnok zenebona embernek tartják Döncőt, mert az úrral szemben való félelem, gyanakvás, hitelesség benne ürügyülletté szilajult. „Tiszán olvasok a szemében, ahogy belémdőfi tekintetét az ereszetes szemöldöke alól.“ „En tudom, hogy csak úr vagy te is, kutya van benned.“ „Döncőbe valamelyik királygyilkos ősenek a lelke szorultott.“ A napszámos küzd az ellen a balhit ellen, hogy mindegy, kire szavaz a szegény, mert ez se, az se az ő embere. Ha mindegy volna — okoskodik — akkor nem vették volna tőle el a pártfogói jogát, amiért a demakrátiát karolta fel! De elvették, s ez azt bizonyítja, hogy félnek a től, aki nem hagyja az igazát — s már ez is csak valami! Ritka az ilyenfokú tudatosság, bár ösztönösen a minden-mindegy emberek is ellenzékiesskednek. Persze ez az ellenzékiesskedés igen ártatlan, mert álmodozásba fullad. Kossuth apánkat emlegetik, pedig csak

annyit tudnak róla, hogy nagy ember volt, mert előreléte az adót, mert megverte a németet, s mert meg merie mondani az igazat a nagyuraknak. Kossuth apáinkat életük halálkorában is, s beléhelyezik bizodalimukat. Különös negyvennyolcasság ez. Nem cselekszik, hanem vár. Irónk így határozza meg: „Szerte az országban mindenütt a Kossuth álmobanköit őrizgetik a magyar lélek mélyén.” S várják: ki fogja majd beváltani azokat. „Aki ezt meg tudja csinálni, az király lesz akkor is, ha nem is annak hívatja magát.”

Politikailag sem emelkedett a parasztság a jobbágyi életszint fölé. A polgáriasság idején is a hűbériség korára emlékeztetően viselkedik. Akkor nem éleheteti a jogával, hiszen nem voltak, most vannak, s mégsem él velük. Mert nagyobb benne kiszolgáltatottságának mint erejének érzete — politikai öntudatát nem rendelkezik. E fogyatékoság gátolja abban, hogy felismerje azokat a politikai eszményeket, melyeket szolgáltatába állíthat. Homályos sejtése van csak róluk — a negyvennyolcas álmódások — ezért nem érnek benne a kőszá vágyak céltudatos politikai törekvéssé. Ez az oka annak, hogy nem él a jogával, s hogy szavazatát eladja egy koporsóért, melybe belefér az egész magyar élet. Végső soron az idejét múlt rendszer a felelős érte.

A gazdasági elnyomás csak egyik oka annak, hogy nem fejlődött ki a kisparasztság politikai öntudata — az ipari munkásságnak is volt része benne, s mégsem torpant meg — a másik oka az, hogy tudatvilága és nagyon szegényes volt, mert műveltségben messze mögötte maradt korának.

A XX. században olvasás nélkül nem lehet műveltségre szert tenni. S szoktak-e tegalább ujságot olvasni? „Télen, ha valamit vesznek a boltban, és az ujságba van akarva, azt elolvassák. Az ám, de hátha az három esztendő ujság? Nem baj az, avul is, javul is.” Tanyán „néha az is megesik, hogy az asszony tízes'endős ujságot ránt ki a szubtóból a selyemkendőjével, és ha lámpagyújtáskor az iskolás gyerek azon gyakorolja a tudományát, az egy kicsit meg is zavarja a lelkeket. — Apja — néz föl az asszony a tollfosztásból — hát löhetséges az, amit a Pétorke olvas? Hát mán mögint a Ferenc Jóska a király?” A városban már másként áll a dolog. Itt mindig talál az ember a kocsiúton friss ujságot, kiterítgeti a térdére, letérülgeti róla a sarait a keze fejével s böngészgetni kezdi. Az öreg azt olvassa ki a lapból, hogy „Poin cár mán mögint nagyon firuncvancikoli a nimőltöt.” A másik fennakad ezen, mert úgy tudja, hogy Poin cárt meggyilkolták a kometisták. A harmadik is közbeszó: „A muszka cárt tették el láb alól, de a Poin cár az francia nemzetbeli. Igen ám, de ha cár, akkor hogy elnök? Mert az ujságban ez áll: Poin cár elnök. Figyelmelemben számügyre veszik a betűket, s rájönnek, hogy nemcsak ők nem tudják, hogy cár-e vagy elnök, hanem a lap sem bizonyos benne, hogy mi, azért írja így, hogy Poin cár-e vagy elnök. Ez önkényes magyarázat ugyan, mert a vagy szót csak úgy belopják a szövegbe, de mégis magyarázat mert érthetővé teszi azt, ami érthetetlennek látszott. Mintha nem is a mában élnének, annyira tájékozatlanok afelől, ami körülö tük történik. Az események egy-egy foszlányát hozzájuk is elröpíti a hír, s ezeket azután a maguk módján — fogyatékos ismereteik miatt helytelenül — illesztik össze. Arról hallottak, hogy nincs király, azt is tudják, hogy a képe is lekerült a pénzről. E két adatból kikokoskodják, hogy voltaképen miért is nincs király? „Mert nincs olyan pénz, amelyikre rá löhetne tenni a képit. Addég pedig a többi királok nem váltaluk maguk közé.”

A kalendáriumot elolvassa, akinek van, de huszonhét ember közül eggyel sem eseti meg életében, hogy egy könyvet elejétől végigolvasott volna. Nem is csoda. Azok a körülmények, melyek közt a kisparasztlak élnek, nem engedik meg az ily fényűzést. Az öregebbje idején kiöli a fiatalabbjából a művelődés vágyát: minek a szegény embernek oly haszontalanságra rákapni, aminő az olvasás? Maga látná kárát, ha holdfalóvá lenne, s kelekötőyán, feléből-harmadából végezné a munkáját. Szél ángyó idősebb fogadott fia, Illés, így ripakodik a fiatalabb fogadott fiúral Maty-kóra: „Te francia költő, te, az erre-arráját annak a külü-fülednek, mán mögint a kukoricába eresztődött a tehenet! Te költő, teel!” Tudvalevő, már az is nagy sértés-számba megy, ha költőnek címeznek valakit, mert az „versszerkesztő”, „olyan vőfélyféle” mihaszna ember — hát még ha francia költőnek titulálják Szél ángyótól aztán meg'udta irónk, mivel szolgált rá erre a megcsúfolásra Matyko. Már egy esztendeje, hogy kikerült az iskolából, de csak nem akar megfélejkezni róla. Minden vasárnap délután iskolát játszik a tőkélelen a kukoricaföld szélében. Ó a tanító, a pipacsok a gyerekek, a napraforgó meg a tanfelügyelő. „Aztán meg olvasgatva őrizi a tehenet.” Ami papírdarabot csak elhajtottak, azt mind felszedegeti.

A huszonhét ember közül mindössze egy volt színházban, de „arról is kiderült, hogy olyan szerencsén lá'ott, akiről a Paprikajancsi lefofozta a kormot.” Moziban is csak ketten fordultak meg, rádiónak csak a híret hallották a kocsmában. „Tanul-

mányos" előadásokra az, aki ráér, elmenne, bár az sem biztos, mert nem adnak érte semmit, s még ráadásul az asszonyok is kineveik az embert: „kendőből már megint deák lőtt?”

A műveltség szomja ismeretlen előttük, s műveltségük egyáltalán nincs.

Legfellebbezőbb a történelem te én való járalásuk. Érdekes, hogy az alföld parasztlétegeinek „nincsenek történelmi mondái, hagyományai. Számkura az egész magyar történelem kezdete, vége, teljessége: Kossuth Lajos és a negyvennyolc. De a névnek nincs tovább ez se. Mi volt az a negyvennyolc, mit csinált Kossuth Lajos? Ezekre a kérdésekre vállvonás a felelet.” Negyvennyolc — ez egyetlen hulláma az idő nagy folyójának, melyről tudnak; hogy mennyi hullámot vezetett annak előtte, arról fogalmuk sincs, s ezért képtelenek az eseményeket időbelileg rendezni. Ami nem azóta történt, amióta észüket tudják, az Kossuth apánk idejében lehetett vagy még annál is régebben. Nem is sejtik, hogy negyvennyolcig, akárcsak időszámításunk kezdetétől fogva is mily tömédek idő telt el, s így ez a meghatározás hol századokat jelent, hol ezredeket — ezek között nem isznek különbséget. Bőrsők rájöttek arra, hogy a múzeum igazgatója az után a kád arany után kutat a földben, „aki akkor ásva el a tők császár, mikor a Kossuth apánk kiadta neki a nyargalót”. Így is mondják: talán még a nagypám idején történt, vagy még annál is régebben, de ez lényegében egyenértékű az előbbivel. Arra a kérdésre, hogy mióta laknak a magyarok Magyarországon, így felelnek: „Az csak a jóisten tudja.” — „Amióta a világ megvan.” — „Árpád kormányzata óta.” De az a messihi mult, mit e kijelentések idéznek, talán nem is olyan nagyon messihi. Hogy mikor voltak azok az idők, azt nem tudhatja az ember, „de én az öregapámól úgy hallottam, hogy ő kisgyermek korában került ide Tótkomlóra, de itt már akkor is magyarok laktak, az első gazdája valami Bumford nevezetű volt.” Az igazgató úr arról beszélt nekik, hogy ott, hol élnek, ötezer évvel ezelőtti temető volt. De sehogysen tudták elképzelni, mennyi is lehet az az ötezer eszendő. „Ölezer esztendő” mondták az igazgató úr. Mög, hogy iten temető vót. De hát öreg embőrt vót az apám, hevenkilencedikben járt, mikor meghót, nagy időt mögét, látott, hallott sokat, de sose emlőgette, hogy itt valaha temető lőtt vóna.” A kiásoit ősök megcsodálására odaözönlőtt sereg feladta a szokásos kérdést Kotormány Jánosnak, hogy ugyan milyen korabeliek lehetnek? „Az öregje ölezer, a fiatalja négyezer esztendő” — oktatta az a népeket. „Egyik öregasszony végigsimította a kezében tartott lapulevélt legyezővel a legkisebb koponyát. — Szőgényke — mondja megilletődötten — pedig úgy nézöm, élhetett volna még ezer eszeideig, me t mindön foga mögvan.” A történelmi látás teljes hiányából magyarázható, hogy a mu'tról csak mese, mondai képzelek vannak. Atiláról csak annyit tudnak, hogy valamiféle király volt — élt az időtlenségben — de a hármaskoporsó meséjét ismerik, „s a konzekvekiát is egyformán vonják le belőle. Hogy nagyon sarcolhatta a népeket ez az Atila, ha még aranykoporsóra is lőtt neki.” A mérnök fémtűkre — napacelnak keresztelék el — „megmutatta a krumpiföldben a kriptályt, akiben az Atila fekszik. Ott áll fölőtte a pap is a szeneéggel, osztán tizenkét cseh viléz meg leborulva imádja.”

Ismeretlen terület számukra a természettudományok is. A csillagokról semmit nem tudnak, napfogyatkozást sokan láttak, de hogy miől van az, erre huszonhét közül csak egy ad feleletet. Ugy hallotta, hogy olyankor a markoláb megeszi a napot. Me re van Argentína, hol terem a vas, s miől lesz eső — minderről semmit sem tudnak. Málk ángyó férje nekiszilajodva kurgatja egy piszkafával az alatt szálló fecskékkel. „Hiss te, hiss te! Az anyátokat!” Megkérli tőle frónk, miért hadakozik a fecskékkel? „Hái nézze — mondja — ré szokás-mondás, hogy ha a főcskék lent röpködnek, eső lössz. De mondok, öleg vót man az esőből, mögriaszitgnom öket, repkődjönek mán odafönt.” Gyakran megesik, hogy az okot nézik okozatnak, az okozatot pedig oknak, mert ismereteik nincsenek, s így önkényesen állapítanak meg összefüggéseket a dolgok közli. S ha sehogy se találják meg az okot az okozathoz, hát legendás, mitikus magyarázatot eszelnek ki. Szidták a szelét a kiskunok, mert telecapkodta a szájukat homokkal. „Jakab bácsi... pártját fogta a szélnek, me t úgy tudta a régi öregektől, hogy az a Szentlélek szájából jön, ennőlfogva vétkézik, aki káromolja.”

Mesés, mitikus, legendás, mondai hiedelmek ezek, mert ismeretek nélkül — s tudni szinte semmit sem tudnak — nincs műveltség. A kép sivár, de ha val ki azt mondaná, hogy nem ilyen a magyar kispaszi, tévedne. Igaz, hogy akad másfajta is, de csak kivételkép, nagyon kevés. Matykó, aki maga mögött hagyva iskoláit, iskoláidit játszik a pipacsokkal meg a napaforgókkal, s legeltetés közben olvas, „nehéz fogalmú a pásztorkodáshoz”, de fogékony a böles irodományokra. Így okosítja Málk ángyó férjét, mikor az a fecskéket hessegeti fölfele, hogy ne hozzának esőt: „Nem ér az sömmit, akárhogy hajkurászi kend a főcskéket. Nem abból lösz az eső, hogy úk ala-

csongan repkődnek. Az csak azért van, mert a vízpára lenyomi a bogarat, akit a főcske kerge." Móra megvilágatta a gyereket, s mindig meghalódva gondolt arra az alkonyatra, mikor „egy tatárfejű, szutykos kis kölyök” meggyaráz a neki a francia forradalmat „deákos tanultsággal és paraszi észrel”. Cuci János klárafalvi szegényember. De olyan szegény, hogy még ragadványneve sincs. Napezámos. Hol akad munka, hol nem. Sokszor nézelődött a faluszélien, ahol ásatáskor a múzeum kocsi derékszámra szedte ki a dirib-darab cserépeket egy nagy parból. Jómaga is ástott néhányszor a múzeum szolgálatában. S közben sok mindent megtanult, és nem hajfította el mint a többiek, a késnyelet, a galárist, amit háztapasztani jártában talált itt-ott a sazáshoz kiásott homokból, hanem gondosan megőrizte, s odaajándékozta a múzeumnak. Még tudományos kutatómunkába is belekapott a falujabeli Molnár Jánossal. Három nap ástak négy helyen reggeltől estig, s a zsákmányt elvitték a múzeumba. Szakszerűen volt az osztályozva. Az egyik gyufaskatulyából két ezüstgyűrű került elő két újjasontocskával, a másikkól Szent István király osztyavékony dénárja ezüstműből, de egészen, a harmadikkól két pár fülöngfüggő, a negyedikből hajkarika. Feljegyezték, hogy melyik lelet hanydik sírból való, s még azt is megmérték, hány centisek voltak a sírok. Szakasztott úgy, ahogy az igazgató úrtól látták.

E ritka kivételektől eltekintve tehát műveltség szempontjából sem magasabb a kisparaszt éle szintje, mint a jobbágyé volt. Akkor is mesével, mítosszal, legendával, mondával érte be, most is. Jobban mondva akkor is azzal kellett beérnie, s most is ezzel kell beérnie, mert a rendszer káros kultúrpolitikája — megint a rendszernél tartunk — ezarta őt a művelődés kütfeljáról. A költséges népnevelési apparátusnak semmi eredménye nincs, mert a tanterv, a tankönyv, az időbeosztás a német minta szerint igazodik, „s ha a városban bevált is valahogy, a tanyákon nem tudt alkalmazkodni”. Így az iskola ahelyett, hogy öröme lett volna a gyerekeknek, megnyomorításra volt. Nem szedhetjük itt szálára a problémát, hogy s mennyiben, csupán egy jelképpé növepződött mutatunk be az író nyomán, s ez meggyőző arról, hogy ennek a népnevelésnek az eredménye csak eredménytelenség lehetett. Buborék Tallas Andiska nekiszilajodva olvasta a Mátyás királyválasztásáról szóló történetet. — Ekkor a haza Hunyadi Mátyást választotta királlyá fenkölt lelkesedéssel. — Megálljt — akasztotta meg a tanító úr a háromaraszto hún utódot — nézd meg csak jobban azt a szót. Andriská szótfogadott, és így igazította helyre magát. — Felkönt lelkesedéssel. A tanító úr dorgálására megint csak nekifohászkozott a kis bőrembuk, s végül is így értemesítette a szöveget a maga számára: „Félkönt lelkesedéssel.” „Hát honnan tudhatná ez a nyolcesztendő pulykapásztor, mi az a fenkölt, és micsoda teremtet állat az a lelkesedés?” A tankönyv írója, a tankönyv jóváhagyója mindenél számolt, csak vele nem, aki használni fogja a tankönyvet. Győtrődni kellett a szavakkal, mert azok a fogalmak, melyeket jelöltek, ismeretlenek voltak az ő világában — s arra senki se szánta rá magát, hogy az ő világából kiindulva meséljen neki a nagyvilágról. S amint Buborék Tallas Andriská kikerült az iskolából — persze a szabaddulás több örömmel töltötte el, mint szomorúsággal — oly kultúrsviatagban találta magát ahol még harmathoz sem jutotta. „Ebben az országban nem készült könyv a paraszi számára, ha csak politikai propaganda nem, meg vőfélykönyv és álmoskönyv a kalendárium mellé.” „Ebben az országban nem készült uiság a paraszi számára, ami félíg-meddig olyan is, mintha neki volna szánva, véres riportjaival, politikai frazeológiájával, akármilyen irányú legyen az a politika, nem neki való, s nem vezet, csak félrevezet.”

És ami a legfontosabb: „Nem tudunk a paraszi nyelvén, s így nem féközhünk hozzá se szívéhez, se értelméhez.” Ez szó szerint értendő. Az a nyelv, melyet büszkén a műveltség netovábbjának hittek, neki érthetetlen vagy félreértett szózuhatag volt. Mihály tragikomikus alakja ezt példázza. Harminc kilométerről vackolódott be a felesége, hogy elpanaszolja nagy bajukat a múzeum igazgatójának. Csak annyit tudott mondani, hogy frást hoztak, abban az áll, hogy igazolni kell az állampolgárságot. Ez még nem ördögi mesterség — nyugtatja meg az asszonyt az igazgató. „De van abban más is, az Isten legyen irgalmas nekünk!” — feleli Rozál, de ezt már szívbeli kétségbeeséssel mondta. Az a borzasztó, hogy Mihály az égvilágról sem mondja meg, hogy mi az a más. „Csak özi, marja magát, mintha az esze elmúlt volna.” „Mög aziat mondja, hogy szégyonletiben se mutathá mög senkinek azt az frást.” Egyesült erővel behúzták a gazdát a folyosóról — mert a felesége őt is magával hozta, csak nem akaródzott neki az igazgató elé kerülni. Megállt, ijedtem is, dacosan is, s köszönés nélkül átnyújtotta a pecsétes frást. — Itt van, nézze mög, ezt tölték velem. Hát ezt érdemöltem én a magya- állomtu?” „Volt abban valami vad, keserű félelem, ahogy ezt a szót kimondta. Mostanában sokszor hallom én ezt a gerendás szobákban és jegenyék alatt. Valahol a Volgán túli, az őshazánk körül van valami ördögimádó szék, az mondhatja ki ezen a hangon a sorsát igazgató misztikus

hatalom nevét. "A múzeumos ember visszaadja az írást, mondván, hogy nincs is semmi baj. Törvény, hogy igazolni kell az állampolgárságot, s a törvényt tisztelni kell. „Ügy, — tolta el Mihály a könyökével a mákonyos dobozt. — Hát én tisztöljem azt a törvényt, amelyik engöm folyamataiba akar mártani, mikor én semmit se vétőttem." — Mit akarnak magával? — bámult rá az igazgató. Most azután kitört Mihályból a vulkán. „— Hát benne van az írásban, láthassa! Hogy engöm hat hét múlva folyamataiba iősznek! Engömet, aki a légynek se vétőttem soha! Forduljon el a csillagos ég a halála óráján is attul, aki ilyesmikkel öszi csúffá a szögény embört. Inkább fogom az asszonyt meg a két gyereköt, oszt magam jószántából neki mögyök velük a T.szának, de azt nem engödöm senki istenfianak, hogy engöm folyamataiba mártogasson! Éri-e, mögmondom magának szömibe." Csak miután kiadta a mérgét, akkor lehetett vele elhilelni, hogy az eljárás ítetik folyamataiba, nem pedig ő. S az se folyamata, hanem folyamataiba. Az az értelme az írásnak, hogy ha hat hét alatt nem bizonyítja be az állampolgárságát visszaveszik az engedélyt. „Az van benne? — ámul el Mihály. — Így mög löhet érteni, de hát akkor miért nem így írják?"

III.

Objektív és szubjektív okok kényszerének engedve festette meg Móra a kisparaszt portraitjait. A kisparaszti élet megfigyelt tényei voltak az objektív, átszenvedett élményei pedig a szubjektív ok. Alkotását a legmagasabbrendű erkölcsi felelősségerzettel mérlegeli. Elég megdöbbenők-e azok a tények, melyeket felhasznál, s eléggé megrendítő-k-e azok az élmények, melyeket még gyermekkorában szerzett — ahhoz, hogy az ábrázolás híven tükrözze a valóságot? Földhöz agadt Jánosék 1932-ben c. cikksorozatának utolsó darabjában veti fel ezt az önkínzó kérdés, s felelete rá a következő. A tényeket illetően: „Nem mondhattam el mindent, amit látam, mert azt mondhatnám rám, lázítok, így is volt egy-két jóemberem, aki félteti, hogy az igazságom nem lesz elég pajzsom, ha vélelemre szorúlok S ami rportot írtam, amiak is irodalmi formát próbáltam adni. Nem azért, hogy nagyobb legyen a hatás, hanem, hogy ne legyen olyan kesgyelen a tények brutalitása." Az élményeket illetően: „Nem találtam ki semmit, de egy-két színt vettem abból a forrásból, ahol az életem eredi. Én is voltam szájból mosakodó kisgyerek, csakhogy én édes vizet vehe tem a számba. A mai földhöz ragadtnak élete, itala, mosdóvize, törülközője, csupa keserűség. Én is bukdácsoltam a hóban a csillagfényes téli hajnalokon, de én hihettem, hogy elérem a csillagokat. Mit hihet a mai egyinges kis rongyos, akit apja, a béres még a maga karrierjével sem bízathat?"

Nagyon emberi, s ezért nagyon nevelő a műve mellett kezét tördelő író: „nem hazud am bele semmi optimizmust" az írásaimba, s mégis — sőtébb a valóság, mint ábrázolásom, mert a legfelháborítóbb tényeket el kellett hallgatnom, s mert a legelviselhetetlenebb élmények engem nem kínoztak. Azzal, hogy bevallotta korlátait önmagán és könnyítet, s a rendszert is meggyűlöltet, mert minden, ami őt felmentette, a rendszert vádolta. A megvesztegethetetlen őszinteség parancsának engedelmeskedett.

Bár az író értékelte művét a hitelesség szempontjából, mi mégsem mulaszthatjuk el a hitelesség kérdésének felvetését, mert a portraitt elemi erővel hat az olvasóra: keserű, lázít, ököbe szorítja a kezét. Mi ennek a magyarázata? Őszintesége. A kibeszélhetetlen valóság keltette forrongás átáramlott az adott körülmények között lehetséges ábrázolásba, s így — de csak így: az ábrázolás hű tükrévé lehetett a valóságnak. Ezért telítődik lépten-nyomon lírával Móra epikája. A megformált anyag epikailag szegényes, mert nem a legvádoltabb tények és legnyomasztóbb élmények szövődnek mesévé — de líráilag gazdag, mert az író érzelmi viháa minden ízében emberi dokumentummá tisztította, így ábrázolásában a lényegtelennek tetsző epizódok is a valóság lényegét leplezik le. Azt, hogy az uralkodóosztályt terheli a felelősség azért, amiért a kisparasztság a nyomortól tehetetlenségre kárhozhatóva, az embert megcsúfoló igénytelenségbe süllyedt, urainak kiszolgálta, meghunyászkodásba, fásult, közömbösségbe menekült, s az oktatástól gyötörve kihalt belőle a természet, a társadalom megnyilvánulásaira irányuló érdeklődés. Az uralkodóosztály a bűnös ebben, mert az érdekeit védő rendszer gazdasági, politikai és művelődési szervezete természetes létfeltételeitől fosztja meg a parasztságot. Valami irtózatlan csömör bénította meg a kisparasztiokat, s megmaradtak a másfélv század előtti jobbágyi élet-zsintén, s ezzel a minden mindegy egykedvűséggel tiltakoztak az ellen a hűbéri önkény ellen, melynek alkalmazásáról enyomók még mindig nem voltak hajlandók lemondani. Alig akad egy keitő, aki furcsán, félszegen, szánalomraméltó módon, de bejelenti igényét az élethe. A fogalmazás félreletheiten. Ahogy a paraszkérdésben is 48 mellet és 67 ellen foglalt állás Móra, éppígy parasztábrázolásaiban is. Fényt derített az urainkat vádoló igazságtalanságra — kézzelfoghatóvá tette, hogy (a szó közelebbi

és távolabbi értelmében) kirántották a talajt a kisparaszti lába alól; szétfoszlatta az urakat felmentő hazugságot —, hogy t. i. mihaszna ember a mi kisparasztnak. Elment a kedve a kisparasztnak az urak által rákényszerített ételtől — egy ígéletbe foglalva így hangzik a kétélű megállapítás.

Kétségtelen, hogy Móra negyvennyolc nagyműveit őrzi, de hangja nem a harcra hívó kürt vad riadása, hanem a szívet szomorító pásztorsíp szelíd dallama. Egyik napszámos, Jakab bácsi sajátos módon osztályozza a földből kiásott őseket. Olyan csontvázra, amelyik férfi lélekre sem volt a túlvilági útra felarisznyálva egyébbel, mint egy-két vasesettel, ezt mondja: „No, erre a jámborra se volt több bízva, mint amennyi énám.” Ha ellenben olyan úriember került a napvilágra, akinek öldöklő szerszámokat raktak a kezeügyébe, elismerően billentette meg a fejét: „Nagy fene zenebona embőr lehetett ez is a maga idejében.” „Jámborok és zenebonák, ezekből állt ezerötszáz esztendővel ezelőtt a húnkori nemzet” — folytatja írónk — de hova sorolja magát, aki mindkét felekezethez érez egy kis tartozandóságot? — aki afféle jámbor zenebona? S ez a meghatározás több mint szellemesség. Világszemléletének legtömörebb foglalatja. Nagy zenebonát kelt, de jámbor módra. Zenebonasága jámborságán szűrődik át: ezért rémlik úgy, mintha a pásztorsíp hangját hallanók akkor is, amikor sír vagy kesereg, akkor is, amikor nevet vagy forrong.

Ennek a jámborságon átszűrt zenebonaságnak legjellemzőbb példája a Földhözragadt Jánosék 1932-ben c. cikksorozata utolsó darabja. Ebben ugyancsak nagy zenebonát csapott, nem is egyet, hanem többet. Elevenbe hasító szatírával vágta szemébe a kormánykötőknek, hogy fabatkát sem ér a parasztlétező politikájuk. „Most az a politika, hogy: mindent a szegény emberért. Soha ilyen büszke nem lehetett a szegény ember, mint most; mert ő a sarkcsillaga mindenféle politikának. Az ilyen magamformájú, szánakozószívű ember szinte félti a politikusokat, hogy mi lesz velük, ha annyira talpra tudják állítani a világot, hogy nem lesz benne szegényember?” Aztán szarkasztikusan arra célozgat, hogy az illetékesek mint fogadatlan provokátort, úgyis semmibe veszik. Aztán ironikusan jelzi, hogy csak a hüho nagy, de tenni semmit sem tesznek. Aztán ironikusan jelzi, hogy csak a hüho nagy, de tenni semmit sem tesznek. „Hát mondom, mikor úgy s minden körülötte forog, akkor igazán semmi szükség se volt rá, hogy én is fölcsapjak a földhözragadtak pártfogójának.” Eddig a zenebona. S most nyitja szóra száját a jámbor ember — szívet fájdtón, a pásztorsíp szelíd dalára emlékeztetően: „Nem gondoltam olyan bolondságot, hogy fordíthatok a sorukon valamit, csak a magam lelkén akartam könnyíteni. Ahogy mi felénk mondják: ha az ember sóhajtan nem tudna, hát megfulladna. Az én igénytelen cikksorozatom — csak ilyen sóhajts.”

De nem izzik ebből a sóhajtaban oly hevület (lira), mely Mihály folyamatosságát jelentéktelen anekdotájával (epika) is képes érzékeltetni a valóság emberetelen rendjét?

VAJDA LASZLÓ

TÜKÖR

Leonardo da Vinci aktualitása*

Leonardo édesanyja vinci, Firenze-környéki parasztlány volt. Egy jegyzői családdhoz tartozó 25 éves fiatalemberrel keletkezett viszonyából származott a gyermek. Ha később fejedelmi udvarokban is él és művészetével, leszámítva időközi kisebb zavaroakat, polgári jólétet, firenzei bankbetétet, kis szőlőbirtokot tudott is biztosítani magának, élvezve szép és gyönyörködte

mesterségének örömeit, melyet minden más művészet fölé helyeztet, a nép iránti érdeklődése soha nem szűnt meg. A nagy milánói pestis-járvány után gondolkodni akar a nép számára egészséges lakások építéséről; állandóan foglalkoztatja öt mocsaras területek termékenyvé változtatása, s — mi gátépítő tevékenységének mindegy érzemi alapját, adja meg — nagy részvétele tanúsít

* Részlet egy tanulmányból.